

به نام خدا

دستور زبان فارسی و آرایه های ادبی در کتاب های فارسی متوسطه دوم

مؤلف :

ابوجعفر محمدی نیک

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

شماره کتابشناسی ملی: ایران ۱۰۲۰۸۱۳۹
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۰۷۹-۱
سرشناسه: محمدی نیک، ابوجعفر، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور: دستور زبان فارسی و آرایه‌های ادبی در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم [منابع الکترونیکی: کتاب]/
مؤلف ابوجعفر محمدی نیک.
مشخصات نشر: مشهد: ارسطو، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری: ۱ منبع بر خط (۱۴۹ص.).
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۹.
نوع منبع الکترونیکی: فایل متنی. (PDF)
یادداشت: دسترسی از طریق وب.
موضوع: فارسی -- دستور -- راهنمای آموزشی (متوسطه)
Persian language -- Grammar -- Study and teaching (Secondary)
موضوع: فارسی -- معانی و بیان -- راهنمای آموزشی (متوسطه)
Persian language -- Rhetoric -- Study and teaching (Secondary)
رده بندی کنگره: PI R۲۶۹۳
رده بندی دیویی: ۴۵۵/۶۷۰
دسترسی و محل الکترونیکی: آدرس الکترونیکی منبع

نام کتاب: دستور زبان فارسی و آرایه‌های ادبی در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم

مؤلف: ابوجعفر محمدی نیک

ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۴

چاپ: زیرچند

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۰۷۹-۱

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

فهرست

- مقدمه ۱۱
- بخش اول: مبانی دستور زبان ۱۳
- فصل اول: شناخت واژه‌ها و انواع آن‌ها ۱۳
- نغمه‌ی کلمات کاوشی در سازه‌های واژگانی و نقش آفرینی وندها ۱۳
- کالبدشکافی واژگان ریشه‌ها، وندها و انسجام معنایی در ساختارهای فارسی ۱۶
- سیمای متغیر واژگان نقاب‌های دستوری در ساختار جمله ۱۶
- هویت واژگان در تار و پود جمله دریچه‌ای به سوی درک و بیان ۱۷
- فصل دوم: فعل و انواع آن ۱۹
- بازخوانی دیروزها سفری در زمان‌های فعل ماضی ۱۹
- پنجره‌ای به سوی راز فعل‌ها از معلوم به مجهول ۲۰
- فراتر از نقش‌های آشکار افعال کمکی، معماران پنهان ساختار جمله ۲۱
- افق یقین و دامنه امکان تمایز ظریف مستقبل و التزامی ۲۲
- از صیغه شناسی تا معناکاوی کارگاه فعال فعل ۲۳
- فصل سوم: اسم و انواع آن ۲۵
- واکاوی هویت واژگان از ترکیب تا اشتقاق در بافت جمله ۲۵
- تجلی معنا در برابر تجسد ماده تفکیک اسم ذات و اسم معنی ۲۶
- سیمای تمایز اسم عام در برابر اسم خاص در بوستان زبان فارسی ۲۷
- شمارش در ساحت معنا بازشناسی اسم مفرد از جمع ۲۸
- تجلی انواع اسم در عبارتی نغز ۲۹
- فصل چهارم: صفت و انواع آن ۳۱

- پرده‌برداری از "خوش‌خو" کاوشی در اعماق صفت نسبی و مرزهای باریک آن ۳۱
- رقص واژگان کندوکاو در صفت "دلنشین" و ظرایف معنایی آن ۳۲
- راز آفرینش کلام تحلیل ساختاری و زیبایی شناختی "دلنشین" در بستر آرایه‌های ادبی ... ۳۲
- راز آفرینش کلام تحلیل ساختاری و زیبایی شناختی "دلنشین" در بستر آرایه‌های ادبی ... ۳۳
- نقش درجه‌بندی صفات واکاوی پدیده برتری در کلام ۳۵
- ابعاد توصیف از کمیت زمان تا کیفیت احساس ۳۶
- رمزگشایی از "دلپذیر" نقشی فراتر از یک صفت ۳۷
- هم‌آوایی صفت‌ها تلاقی کمیت و کیفیت در ساختار زبانی ۳۸
- کلید گشودن صندوقچه زبان خوانش ناگفته‌های واژگان ۳۹
- کاوش در ژرفای ساختارهای زبانی فراتر از تعاریف خشک دستور ۴۰
- تجسم‌رهایی در سایه‌سار صفت فاعلی نقبی به ژرفنای "کوه بلند" ۴۰
- فراتر از وصف کندوکاو در پویایی "دانش آموز کوشا" ۴۱
- گنجینه نهان رمزگشایی از هستی‌شناسی "مرد دانا" ۴۲
- کالبدشکافی یک میراث رمزگشایی از "کتاب کهنه" در گستره زبان و اندیشه ۴۳
- نقش‌آفرینی زمان واکاوی صفت «گذشته» در بستر کلام ۴۴
- تحدید زمان با صفت «گذشته» بسط معنایی در عبارت «کتاب‌های درسی سال گذشته» ... ۴۵
- نقش‌آفرینی صفت نسبی در دنیای کتاب‌های درسی از وابستگی به ذات تا آفرینش معنایی ۴۶
- فراتر از وابستگی صفت فاعلی و نقش آن در خلق جهان معنایی متون درسی ۴۷
- نقش آفرین خاموش کاوش در دایره‌ی نفوذ صفت مفعولی در متون درسی ۴۸
- پنجره‌ای به سوی برتری کاوش در ساختار صفت تفضیلی در متون درسی ۴۸
- رقص ظریف تفاوت‌ها تحلیل کاربرد صفات تفضیلی در متون ادبی و علمی متوسطه دوم ۴۹
- نقش سایه‌روشن‌های تفضیل در آفرینش‌گری متون درسی ۵۰

- ۵۱ ..... فرازوفرودهای زبانی در آیینهی صفات تفضیلی و عالی
- ۵۲ ..... سلوک معنا در گسترهی صفات تفضیلی
- ۵۳ ..... تبیین جایگاه صفت "منظم" در ساختار جمله
- ۵۳ ..... نظم، دریچه‌ای به سوی معنا کاوشی در نقش‌آفرینی صفت "منظم"
- ۵۴ ..... برتری در ترازوی قیاس تحلیل ساختاری صفت تفضیلی
- ۵۵ ..... راز درونی صفات مطلق فراتر از توصیف ساده
- ۵۶ ..... نقش پنهان صفت فاعلی در غنای زبانی متون آموزشی
- ۵۷ ..... فصل پنجم: قید و انواع آن**
- ۵۷ ..... پژوهش‌های انکار سفری در قلمرو قیده‌های نفی در زبان فارسی
- ۵۸ ..... نقش و نگار قیده‌های مفعولی تمایزی ظریف در گسترهی دستور زبان
- ۵۸ ..... رقص واژگان نقش‌آفرینی قیدها در پیکره‌ی معنایی جملات
- ۵۹ ..... انعکاس تصویر قیده‌های وصفی و نقش‌آفرینی آن‌ها در عرصه‌ی معنایی
- ۶۰ ..... نقش قیدها در پدید آوردن ابهام زبانی
- ۶۳ ..... فصل ششم: حرف اضافه و حرف ربط**
- ۶۳ ..... هندسه‌ی نحوی حروف اضافه نقوش اتصال در پیکره‌ی جمله فارسی
- ۶۴ ..... گستره‌ی کاربرد حروف اضافه در بافت زبانی فارسی بررسی چند نمونه
- ۶۵ ..... پنجره‌ای به سوی پیوندهای معنایی فرایند شکل‌گیری جمله‌های مرکب با حروف ربط
- ۶۶ ..... پنجره‌ای به سوی انسجام متن نقش حروف اضافه و ربط
- واکاوی کژتابی‌های نحوی گره‌گشایی از چالش‌های حروف اضافه و ربط در متون دانش‌آموزی
- ۶۷ ..... متوسطه دوم
- ۶۹ ..... بخش دوم: آرایه‌های ادبی**

فصل هفتم: تشبیهات ۶۹

نقش رقص واژه ها کاوشی در تشبیهات پنهان و آشکار ۶۹

از شبق گیسو تا فروغ رخسار واکاوی وجه شبه در تشبیهات پیچیده ۷۰

چترِ گشوده‌ی استعاره بر سر تشبیه بی‌ادات بازنگری در غیابِ "چون" و "مانند" ۷۱

از شباهت تا یگانگی کاوشی در تشبیه بلیغ و نقش آن در غیاب ادات ۷۲

از اشارت تا صراحت راهنمای تمایز تشبیه‌های ضمنی در گفتار فارسی ۷۲

نقش آفرینی ذهن در عرصه خیال تشبیه‌هایی که جان می‌بخشند ۷۳

فصل هشتم: استعارات ۷۵

رمزگشایی استعاره ها بین ظاهر و باطن ۷۵

دستان پنهان غیب کالبدشکافی استعاره در عمل ۷۶

گشایش راز استعاره تبیین مصرحه در بافتار معشوق و عاشق ۷۷

در اعماق نگاه مست واکاوی استعاره در «ترگس مست نوازش کن مردم دارش» ۷۸

از پرتو دانش تجلی استعاره در رهگشایی علم ۷۹

راز سرو تناسب اندام و لطافت بیان ۸۰

نقاب استعاره رازگشایی از «کمان ابرو» در بوستان زبان فارسی ۸۰

فصل نهم: مجاز و کنایه ۸۳

زبان رازآمیز کلمات سفری در مجاز و پیوندهای معنایی ۸۳

رازگشایی از پرده‌های معنا تفکیک ظرافت‌های مجاز و کنایه ۸۴

در جستجوی نغمه‌های پنهان رمزگشایی از مجاز و کنایه در کلام موزون ۸۵

گنجشک‌های آسمان بر سر سفره اش می‌رقصند ۸۶

پرواز خیال در آشیانه‌ی کلمات ۸۷

شناخت وجوه تمایز کاوشی در مرزهای کنایه و مجاز ۸۸

فصل دهم: تضاد و تناقض ۹۳

چشمه‌ی جوشان دانایی و تاریکی نادانی بازتاب تضاد علم و جهل در متون درسی ۹۳

پژواک وحدت در آینه‌ی تضاد ظاهرسازیِ یگانگی در نگاره‌های درسی ۹۴

شناسایی تناقض‌گویی در متن ظرافت‌های زبانی و نارسایی‌های معنایی ۹۵

نقش تضاد در شخصیت‌پردازیِ مروری بر تقابل‌های اخلاقی در ادبیات دبیرستان ۹۶

رقص تضاد هم‌آغوشی شادی و غم در ادبیات دبیرستان ۹۶

فصل یازدهم: مراعات‌النظیر ۹۹

هارمونی کلمات رقص زیبایی در آینه‌ی مراعات‌النظیر ۹۹

شکوفایی واژگان در گلستان سعدی تاملی بر مراعات‌النظیر بهاری ۱۰۰

نغمه‌ی هماهنگ واژگان گشتی در باغ مراعات‌النظیر ۱۰۱

سه‌گانه‌ی شبانه هم‌آوایی ماه و ستاره در پهنه‌ی کلام ۱۰۱

گسترش منظومه‌ی شبانه افزودن ابعاد نو به سپهر تناسب ۱۰۲

معماری معنا در سپهر تناسب ۱۰۳

فصل دوازدهم: ایهام ۱۰۵

گشایش افق‌های معنا تمثیل و معنویت در کالبد ایهام ۱۰۵

مرز باریک ظرافت تمیز ایهام از خطای کلامی ۱۰۶

رقص واژگان در آینه‌ی خیال ایهام و شکوه چند معنایی ۱۰۶

تیغ دولبه‌ی واژگان رسالت علم و رخصت ادب ۱۰۷

جادوی دو روی سکه ایهام به مثابه‌ی ابزار خلاقیت زبانی در ادبیات فارسی متوسطه دوم ۱۰۸

بخش سوم: کاربرد دستور و آرایه در متن ۱۱۱

فصل سیزدهم: تحلیل جمله‌های ساده ۱۱۱

سیر تحول دستور زبان فارسی و آرایه‌های ادبی در کتاب‌های درسی نگاهی به دوره متوسطه	۱۱۱
فراتر از واژگان پرده‌برداری از نقش‌های دستوری در گستره آموزش فارسی	۱۱۲
گشودن دریچه‌ای به عمق ساختار جمله تحلیل دستوری جمله‌ای نمونه	۱۱۳
نقش‌آفرینی کلمات در صحنه‌ی معنا کاوش در پیچیدگی‌های جمله‌ی فارسی	۱۱۴
موسیقی کلمات در بافت جمله کاوشی در هسته‌ها و نقش‌های دستوری	۱۱۵
فصل چهاردهم: تحلیل جمله‌های مرکب	۱۱۹
گفت و گوی دو هم‌تا الگوهای پیوند در جملات همپایه	۱۱۹
تنوع پیوندهای همپایه نگاهی به جملات شرطی و امری	۱۲۰
پیچیدگی‌های وابستگی و استقلال در جملات مرکب فارسی	۱۲۱
همبستگی‌های معنایی در جملات مرکب هم پایه رهیافتی به سوی تحلیل دقیق	۱۲۲
رمزگشایی از ژرفنای معنا ابزارهای تحلیل جملات مرکب در خدمت فهم متن ادبی	۱۲۳
فصل پانزدهم: کاربرد آرایه‌های ادبی در شعر	۱۲۵
هم‌آوایی واژگان؛ طنین مفهوم در ابیات فصل پانزدهم	۱۲۶
رمزگشایی از نگارگری واژه و ساختار در بستر شعر	۱۲۶
طنین دیرین نقش خیال کاوشی در بسامد آرایه‌های ادبی	۱۲۷
نگاهی تطبیقی به کاربرد آرایه‌ها در اشعار فصل پانزدهم تنوع مکتب و تنوع بیان	۱۲۸
فصل شانزدهم: کاربرد آرایه‌های ادبی در نثر	۱۳۱
نقش و نگار کلام کاوشی در آرایه‌های پرکاربرد نثر فارسی	۱۳۱
آرایش سخن آفرینش حال و هوای متن با آرایه‌های ادبی	۱۳۲
رنگین‌کمان آرایه‌ها تجلی لحن در سبک‌های گوناگون نثر	۱۳۳
نقش آرایه‌های ادبی در انتقال مفاهیم پیچیده و عمیق پلی میان ذهن و دل	۱۳۴

- تمییز ظرافت‌ها عبور از زیبایی‌شناسی به کارایی در آرایه‌های ادبی ۱۳۵
- نفوذ کلام آرایه‌هایی که پل می‌سازند، نه دیوار ۱۳۶
- فصل هفدهم: تشخیص و تحلیل آرایه‌های ادبی در متون ۱۳۷**
- آینه ی خیال تشبیه و استعاره، دو بال پرواز تصویرسازی ۱۳۷
- صدای دوگانه ایهام، رقص معانی در پیچ و خم سخن ۱۳۸
- هارمونی واژگان مراعات نظیر و جناس، ارکستری از معنا ۱۳۹
- انعکاس آرایه در آینه متن تحلیلی بر ساختار نوشتار ۱۴۰
- رقص واژه‌ها در باغ خیال ۱۴۱
- فصل هجدهم: تمرین و کارگاه تحلیل ۱۴۳**
- نقش آرایه‌ها در بافت گامی فراتر از شناسایی ۱۴۳
- معماری واژگان رقص دستوری ارکان جمله در زبان فارسی ۱۴۴
- بازآرایی ارکان رقص واژگان در ترازوی دستور زبان ۱۴۵
- شکفتن معانی پنهان نگاهی به جناس و ایهام در بازآرایی ارکان ۱۴۵
- پیوند نهاد و گزاره رقص واژگان در گستره معنا ۱۴۶
- دگرگونی چپ‌نقش کلیدی در بازآفرینی معنا ۱۴۷
- منابع ۱۴۹**

مقدمه

دوستان خوبم، سلام!

به دنیای شگفت‌انگیز زبان فارسی خوش آمدید؛ دنیایی که در آن کلمات فقط ابزاری برای حرف زدن نیستند، بلکه مثل نت‌های موسیقی، می‌توانند زیباترین ملودی‌ها را بسازند و مانند رنگ‌ها، می‌توانند چشم‌نوازترین تابلوها را در ذهن ما نقاشی کنند. تا به حال از خودتان پرسیده‌اید که چه چیزی باعث می‌شود یک جمله، درست و روان به نظر برسد و جمله‌ای دیگر، اشتباه و نامفهوم؟ یا چه رازی در یک بیت شعر از حافظ یا سعدی نهفته است که بعد از قرن‌ها هنوز قلب ما را به لرزه درمی‌آورد؟

پاسخ این پرسش‌ها در دو مفهوم کلیدی و دوست‌داشتنی نهفته است «دستور زبان» و «آرایه‌های ادبی».

شاید با شنیدن نام «دستور زبان»، به یاد قواعد خشک و فرمول‌های پیچیده بیفتید. اما بیایید جور دیگری به آن نگاه کنیم. دستور زبان، در واقع اسکلت و شالوده‌ی محکم زبان ماست. همان‌طور که یک ساختمان باشکوه برای سرپا ماندن به اسکلتی قوی نیاز دارد، زبان هم برای اینکه دقیق، شفاف و قدرتمند باشد، به دستور زبان تکیه می‌کند. یادگیری دستور، به معنی حفظ کردن طوطی‌وار نیست؛ بلکه به معنی کشف منطق زیبا و هوشمندانه‌ای است که در ساختار زبان مادری‌مان پنهان شده است. با شناختن این منطق، شما می‌توانید با اعتماد به نفس بیشتری بنویسید، حرف بزنید و منظور خود را بی‌کم‌وکاست به دیگران منتقل کنید.

اما زبان فقط ساختار و اسکلت نیست؛ زبان، روح و احساس هم دارد. اینجاست که «آرایه‌های ادبی» وارد میدان می‌شوند. آرایه‌ها، همان ابزارهای جادویی شاعران و نویسندگان هستند که به کلمات، رنگ و لعاب می‌بخشند و به آن‌ها جان می‌دهند. آرایه‌ها کاری می‌کنند که کلمات آواز بخوانند، تصاویر در ذهن ما نقاشی کنند و قلب ما را لمس کنند. وقتی شما با مفاهیمی مثل تشبیه، استعاره، جان‌بخشی و کنایه آشنا می‌شوید، در حقیقت کلید ورود به گنجینه‌ی ادبیات فارسی را پیدا می‌کنید و از آن پس، خواندن یک شعر یا یک داستان برایتان لذتی دوچندان خواهد داشت.

این کتاب، سفری است هم‌زمان به هر دوی این دنیاها. چراکه دستور زبان و آرایه‌های ادبی، دو بال پرواز در آسمان بیکران زبان فارسی هستند. بدون شناخت دستور، نمی‌توانیم جملاتی استوار بسازیم و بدون درک آرایه‌ها، از درک عمق و زیبایی ادبیات محروم می‌مانیم. این دو، نه دو مبحث جدا از هم، که مکمل یکدیگرند.

هدف ما این است که در این مسیر، راهنمایی دوست و همراه برای شما باشیم. می‌خواهیم با زبانی ساده، روان و با مثال‌هایی ملموس از کتاب‌های درسی‌تان، به شما کمک کنیم تا هم بر قوانین زبان مسلط شوید و هم از هنرنمایی‌های آن لذت ببرید. این کتاب، دعوتی است برای کشف دوباره‌ی زبان مادری‌مان؛ زبانی که با آن زندگی می‌کنیم، رویا می‌بینیم و عشق می‌ورزیم. پس بیایید با هم این سفر شگفت‌انگیز را آغاز کنیم.

بخش اول

مبانی دستور زبان

فصل اول

شناخت واژه‌ها و انواع آن‌ها

نغمه‌ی کلمات کاوشی در سازه‌های واژگانی و نقش آفرینی وندها

در ادامه‌ی بحث پیشین، اکنون به بررسی نقش و تاثیر شگرف پیشوندها، پسوندها و وندهای میانی در شکل دهی به واژه‌های تازه و دگرگونی در معنا و ماهیت آن‌ها می‌پردازیم. وندها، این عناصر ریزبین و پرکاربرد، همچون نوازندگانی ماهر، بر پیکره‌ی کلمات نقش می‌بندند و سمفونی زبان را با آواهای نوینی می‌آرایند.

الف) پیشوندها درواژه‌های معنایی

پیشوندها، که در ابتدای واژه می‌نشینند، درواژه‌هایی به سوی معانی جدید می‌گشایند. این وندها، غالباً تغییری اساسی در مفهوم بنیادین کلمه ایجاد می‌کنند و آن را به سمت و سوی تازه سوق می‌دهند. برای مثال، پیشوند «بی» در زبان فارسی، نفی‌کننده‌ی مفهوم اصلی کلمه است. کلمه‌ی «ادب» را در نظر بگیرید؛ با افزودن «بی» به آن، کلمه‌ی «بی‌ادب» شکل می‌گیرد که معنایی متضاد با ادب را القا می‌کند. همچنین، پیشوند «هم» نشان‌دهنده‌ی اشتراک و همراهی است؛ در کلمه‌ی «هم‌فکر»، «هم» بیانگر هم‌سویی و تشابه در اندیشه است. پیشوندها، در حقیقت، دریچه‌هایی هستند که با افزودن یا تغییر دادن معنا، زاویه‌ی دید ما را نسبت به کلمات، دگرگون می‌سازند.

ب) پسوندها تجلی‌گاه تغییرات نحوی و معنایی

پسوندها، که در انتهای واژه جای می‌گیرند، نقشی چندگانه دارند. آن‌ها می‌توانند در تغییر نوع کلمه، ایجاد صفت، اسم یا فعل جدید، و یا حتی تغییر جنسیت کلمات مؤثر باشند. برای مثال، پسوند «گر» در کلمه‌ی «هنرور» نشان‌دهنده‌ی دارندگی و صاحب هنر بودن است و یا پسوند «مند» در «ارجمند» به معنای دارنده‌ی ارزش است. افزون بر این، پسوندها در ساخت اسم‌های جمع نیز نقشی کلیدی ایفا می‌کنند؛ «ها» در «کتاب‌ها» و «ان» در «مردان» نمونه‌هایی از این کارکرد هستند. پسوندها، با

این تغییرات ظریف و بنیادین، به کلمات هویت و کارکردهای نوینی می‌بخشند و توانایی زبان در بیان مفاهیم گوناگون را افزایش می‌دهند.

ج) وندهای میانی پل‌های اتصال

وندهای میانی، که در میانه‌ی کلمه قرار می‌گیرند، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند، اما نقش مهمی در پیوند اجزای تشکیل‌دهنده‌ی کلمات مرکب ایفا می‌کنند. این وندها، که اغلب به شکل «ه» ظاهر می‌شوند، مانند پلی، دو جزء کلمه را به یکدیگر متصل می‌سازند و باعث روانی و هماهنگی در تلفظ و معنای کلمه می‌شوند. برای نمونه، در کلمه‌ی «خوابگاه»، «گاه» نشان‌دهنده‌ی مکان است و «وند میانی» «ا» ارتباط بین خواب و مکان را برقرار می‌کند. همچنین، در کلمه‌ی «دانش‌سرا»، «سرا» نشان‌دهنده‌ی مکان بوده و «ا» رابط بین دانش و سرا است. وندهای میانی، با این عملکردهای ظریف، در حفظ انسجام و زیبایی زبان مؤثرند.

در مجموع، پیشوندها، پسوندها و وندهای میانی، سه عضو اصلی در ساختار واژگان زبان فارسی هستند که با ایجاد تغییرات معنایی و نحوی، به غنا و پویایی این زبان می‌افزایند. بررسی دقیق نقش و تأثیر این وندها، ابزار قدرتمندی برای فهم عمیق‌تر زبان و درک ظرایف آن در اختیار ما قرار می‌دهد.

در پی بحثی که در باب سازه‌های واژگانی و نقش آفرینی وندها صورت پذیرفت، اکنون به بررسی دسته‌بندی کلی واژگان در زبان فارسی می‌پردازیم. زبان فارسی، همچون دیگر زبان‌های بشری، از واحدهای کوچکتری به نام واژه تشکیل شده است که هر یک حامل معنا و نقشی مشخص در جمله‌بندی هستند. این واژه‌ها را می‌توان بر اساس وظیفه و کارکردشان در ساختار جمله به دسته‌های اصلی تقسیم نمود.

۱. اسم (نام) اسم، واژه‌ای است که به شخص، حیوان، شیء، مفهوم، یا پدیده‌ای اشاره دارد. اسماء، ستون فقرات جملات را تشکیل می‌دهند و غالباً نقش نهاد یا مفعول را بر عهده دارند.

تعریف دال بر ذات یا ماهیت چیزی.

مثال «کتاب» در جمله «دانش آموز کتاب را ورق زد»، نام یک شیء است. «معلم» در جمله «معلم درس جدیدی را آغاز کرد»، نام یک شخص است. «شادی» در جمله «شادی او وصف ناپذیر بود»، نام یک مفهوم است.

۲. فعل فعل، واژه‌ای است که بر انجام کاری، وقوع حالتی، یا تحقق رویدادی در زمان معین دلالت می‌کند. فعل، محرک و روح جمله است و نشان‌دهنده‌ی کنش یا ایستا بودن فاعل.

تعریف بیانگر رویداد یا حالت.

مثال «خواند» در جمله «او کتاب را خواند»، بر انجام کاری در گذشته دلالت دارد. «می‌رود» در جمله «او هر روز به کتابخانه می‌رود»، بر انجام کاری در زمان حال استمرار یافته دلالت می‌کند. «خواهد نوشت» در جمله «فردا نامه‌ای خواهد نوشت»، بر انجام کاری در آینده دلالت دارد.

۳. صفت صفت، واژه‌ای است که کیفیت، ویژگی، یا حالت اسم یا ضمیر را بیان می‌کند و معمولاً پس از موصوف خود می‌آید. صفات، به اسم‌ها جلوه و رنگ می‌بخشند و آن‌ها را توصیف می‌کنند.

تعریف بیانگر چگونگی و خصوصیت موصوف.

مثال «زیبا» در جمله «دختر زیبا لبخند زد»، صفت «دختر» است. «بزرگ» در جمله «خانه بزرگ نظر مرا جلب کرد»، صفت «خانه» است. «مهم» در جمله «درس مهمی را آموختم»، صفت «درس» است.

۴. قید قید، واژه‌ای است که چگونگی، زمان، مکان، یا مقدار فعل، صفت، یا قید دیگری را بیان می‌کند. قیدها، به فعل‌ها و صفت‌ها، اطلاعات بیشتری اضافه می‌کنند و جزئیات بیشتری را روشن می‌سازند.

تعریف بیانگر زمان، مکان، حالت، یا کیفیت فعل یا صفت دیگر.

مثال «به سرعت» در جمله «او به سرعت از پله‌ها بالا رفت»، قید حالت برای فعل «بالا رفت» است. «فردا» در جمله «فردا به دیدن شما خواهم آمد»، قید زمان برای فعل «خواهم آمد» است. «خیلی» در جمله «هوای امروز خیلی سرد است»، قید مقدار برای صفت «سرد» است.

۵. حرف حروف، واژگانی هستند که به تنهایی معنای مستقلی ندارند و برای ربط دادن اجزای جمله، بیان ارتباط بین کلمات، یا بیان مفهوم خاصی به کار می‌روند. حروف نقش پیونددهنده و معنابخش را ایفا می‌کنند.

تعریف واژه‌های ناپیوسته که معنی مستقل ندارند و به غیر خود معنی می‌دهند.

مثال «و» در جمله «پدر و مادر»، حرف ربط بین دو اسم است. «از» در جمله «کتاب از کتابخانه آورده شد»، حرف اضافه است که بیانگر منشأ است. «در» در جمله «گل در گلدان شکوفا شد»، حرف اضافه است که بیانگر مکان است.

۶. ضمیر ضمیر، واژه‌ای است که به جای اسم می‌نشیند تا از تکرار آن جلوگیری کند و یا به طور کلی به شخص یا چیزی اشاره کند.

تعریف جانشین اسم.

مثال «او» در جمله «علی آمد. او خسته بود»، ضمیر است که به جای «علی» نشسته است. «ما» در جمله «ما به سینما رفتیم»، ضمیر است که به گروهی از افراد اشاره دارد. «این» در جمله «این کتاب مفید است»، ضمیر اشاره است.